

לע"נ

אבי מורי ר' **אברהם לוי** ז"ל הכי"מ
 שנתבקש לישיבה של מעלה
 ביום ששי ט"ו בטבת התשס"ד
 שהיה בעל מידות תרומיות
 אהב כל אדם וכולם אהבו אותו.

אקטואליה ורלבנטיות בהוראת הגמרא

חלק ב'*

א. מבוא

מהתגובות הרבות שהגיעונו בעקבות המאמר "אקטואליה ורלבנטיות בהוראת הגמרא בישיבה התיכונית" שהתפרסם בבטאון "שמעתין" גליון 151, אנו למדים שהמסר העיקרי מקובל על כלל הר"מים והמורים לגמרא. הדוגמאות אכן מציגות את הפן הרלבנטי לחיי התלמיד בסוגיות התלמודיות הנידונות. הסוגיה התלמודית פושטת צורה ולובשת צורה, השקלא וטריא הלמדנית אינה נפגמת, ההתעניינות של התלמיד גוברת והולכת עם ניתוח המשא והמתן התלמודי ויישום הדיון בדוגמה הרלבנטית, והיחס של התלמיד לתושבע"פ בכלל ולגמרא בפרט השתנה לטובה.

ר"מים אחדים אף הוסיפו וציינו שהסוגיה התלמודית נהירה להם עתה לאור הדוגמאות הרלבנטיות הרבה יותר מהבנת הדיון ללא דוגמאות אלה. הדוגמה הרלבנטית שופכת אור חדש על המשא והמתן התלמודי, מחלוקות התנאים והאמוראים מקבלות מימד חדש של דיוק ועמידה על הבנה מחודדת תוך כדי שימת לב לניואנסים אפשריים, וגם דרכי ההוראה של דף הגמרא משתכללות ומתגוונות ככל שמרבים בדרך הוראה זו.

עם זאת, רבים מן הר"מים ציינו את הקושי העומד בפניהם להדגים כל סוגיה תלמודית והעולה ממנה למקרה אקטואלי ורלבנטי לחיי התלמיד, זה דורש הרבה יצירתיות ורעיונות חדשים, לא כך למדו בישיבה ולא כך קיבלו בשיעורי המיתודיקה להוראת גמרא במכללות ובסמינרים, ואף שהם שלמים בלבם עם גישה זו, אך הם מתקשים בביצועו של הרעיון. לטענת חלק מהם, יש צורך ב"מדריך למורה" על כל מסכת ומסכת מהמסכתות הנלמדות בישיבות ובבתי הספר, אשר ידגים את הסוגיה הנלמדת ע"י אירוע אקטואלי ורלבנטי לחיי התלמיד, ידריך את המורה כיצד לחבר בין האירוע לבין הדיון התלמודי, כיצד

* הערת המערכת: חלק א' של המאמר הופיע ב"שמעתין" 151, עמ' 83.

לנתב ולהוביל את התלמיד בשבילי הסוגיה ע"פ פרטי האירוע הנידון וכיצד לחבב עליו את לימוד הגמרא בדרך זו.

לטענת חלק אחר מן המורים, דווקא "מדריך למורה" עלול לפגוע ברעיון המרכזי של גישה זו. שהרי גישה זו טוענת שיש לחבר בין הסוגיה התלמודית לבין אירועי החיים שבכל תקופה ותקופה, וכיוון שבעיות החיים והמציאות משתנות מעת לעת, מה שהיה אקטואלי ורלבנטי בשנה שעברה כבר איננו רלבנטי בשנה זו, ומה שרלבנטי בשנה זו לא יהיה רלבנטי בשנה הבאה, נמצא שהדוגמאות טובות בעתן ובזמנן ולא לאחר זמן.

הרעיון המרכזי הוא העיקר, והאירועים צריכים להלקח מחיי היום יום ומבעיות השעה בה סוגיה זו נלמדת. מה עוד שלא כל אירוע ואירוע מעניין את כלל התלמידים, יש תלמידים שעולם המחשב והאינטרנט והבעיות הסובבות אותם הם תחומי התעניינותם, ויש תלמידים שעולם הספורט וכדו' בראש מעיינם, כך שבכל מקרה המורים צריכים להיות יצירתיים, חדשניים ובעלי דמיון פורה.

קבוצת מורים אחרת הציעה, להתחיל דיון בסוגיה התלמודית וממנה להגיע לאירוע האקטואלי. לדעתם, בדרך זו ניתן לעמוד על העקרון התלמודי והלמדני שממנו ניתן ללמוד על האירוע האקטואלי, ובכך להקל עליהם לחבר בין הסוגיה לחיים. כפי שהצגנו במאמר הקודם, שתי הגישות נכונות. במאמר הקודם הצגנו עשרה אירועים ואח"כ הצגנו את הדיון התלמודי. נציע עתה סוגיות תלמודיות והדיון בהן, ואח"כ נציע אירועים אקטואליים המתבקשים מן הסוגיות השונות.

- ב -

מאחר שהמסכת אשר תילמד במרבית הישיבות התיכוניות בשנה"ל הבעלי"ט התשס"ה תהיה מסכת בבא קמא, נציע מגוון סוגיות ואירועים ממסכת זו: היחידה המוצעת היא מתחילת פרק שלישי "המניח את הכד ברשות הרבים" מדף כז, ע"א ועד המשנה בדף כח, ע"א בסוף העמוד. להלן נציין כמה מן העקרונות ההלכתיים העולים מן הסוגיה שיש להתייחס אליהם כדוגמה בלבד לדיון ההלכתי שאמור להתפתח בלימוד הסוגיה, ושמהם ניתן להסיק ולהתאים את האירועים האקטואליים אשר יובאו להלן, ואשר על פיהם יש לדון בצדדים ההלכתיים של האירוע.

העקרונות ההלכתיים:

1. "אחרי רבים להטות" - "רובא דאיתיה קמן ורובא דליתיה קמן".
2. "אין הולכין בממון אחר הרוב".

3. "חזקה - אוקי ממונא בחזקת מריה".
4. "המוציא מחבירו - עליו הראיה".
5. "אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים".
6. "עביד איניש דינא לנפשיה".
7. "אנוס, פושע".
8. "הכל לפי המבייש והמתבייש".
9. "לאפרושי מאיסורא".

כמוכן שיש ללמוד וללמד סוגיה זו ממשנה עד משנה עם ההעמקה הנדרשת ובהתאם לרמת הכיתה. יש להעלות על הכתב עם התלמידים את כל הנושאים ההלכתיים הנידונים בסוגיה, ומהם לצאת לאירועים אקטואליים. נגסה להציב נקודות ציון ותמרורי דרך מתוך הנושא הנלמד. לא נתייחס לכלל הנושאים אלא לחלקם, בהתאם להדגמה הנצרכת להבנת האירועים האקטואליים ולדיון בהם:

א. מי ששם חפציו ברשות השייכת לרבים וחסם בפני העוברים והשבים את המעבר מותר לעוברים ושבים לפלס להם דרך מעבר, ואף אם לצורך זה יפגעו וינזקו חפציו של החוסם את רשות הרבים.

ב. אם העוברים והשבים יכולים לפלס להם מעבר בלי שייגרם נזק לחפציו של החוסם, כגון שיש מעבר צר בצד הדרך, עליהם לעשות זאת ולא לפגוע בחפציו של החוסם אע"פ שהחוסם נהג שלא כדין בכך שהניח חפציו ברשות הרבים.

ג. אם כדי לפלס להם דרך מעבר, יש אפשרות לפנות את חפציו של החוסם לצד מבלי שהם ינזקו, אך זה מצריך טירחה מרובה, ומאידך יכולים בקלות לשבור חלק מן החפצים כדי לפנות להם דרך. מותר לשבור חלק מן החפצים ולפנות להם מעבר סביר, ולא חייבו אותם לפנות את החפצים דבר המצריך טירחה מרובה.

ד. אם תוך כדי שבירת חפציו של החוסם נגרם נזק לשובר החפצים, אין החוסם חייב על נזק זה שנגרם לשובר, למרות שהוא פושע בכך שחסם את רשות הרבים מאחר שלא החוסם הזיק אלא השובר הזיק לעצמו.

מסקנות אלה ודוגמתן עולות מן הנושאים השונים הנידונים ביחידת לימוד זו.

נושא א - הברייתא: "שור שעלה על גבי חבירו להורגו, ובא בעל התחתון ושטט את שלו, ונפל עליון ומת - פטור".

ועל כך מובא בגמ' שם: "מאי לאו במועד דליכא פסידא [רש"י - מאי לאו

דכוי עליון מועד, דלוי כוי שציק ליה ומיית דידיה, ליכא פסידא דמשלס ליה כוליה] לא, בתם דאיכא פסידא. [רשיי - בתם, דלוי כוב אזיל לצי דינא אדככי מיית דיליה, ולית ליה אלא פלגא נזקא] אי הכי אימא סיפא, דחפו לעליון ומת - חייב, ואי בתם אמאי חייב, שהיה לו לשמטו ולא שמטו".

העולה מן האמור, שאע"פ שבעל השור התחתון בא להציל את ממונו שלא ינוק, שהרי מדובר בשור המזיק שהוא תם אשר בעליו משלמים חצי נזק בלבד, אע"פ כן, אין בעל השור התחתון רשאי לדחוף את השור העליון, אלא לשמטו בזהירות כדי שהפגיעה בו תהיה מינימלית, ואם בכל זאת דחף אותו ומת השור העליון, בעל השור התחתון חייב.

אבל אם בעל השור התחתון שמט את שורו שלו ונפל העליון ומת, בעל השור התחתון, פטור. וכתבו שם התוס' בד"ה "ואי בתם אמאי חייב", דבשלמא בשור המועד יש לו להתחייב כיוון שאינו בהול על ממונו, שהרי הוא מקבל תשלום של נזק שלם, וכיוון שאינו בהול על ממונו היה עליו לשמטו שלא ינוק או שלא ימות, אבל בשור תם שהוא בהול על ממונו שאם לא יזדרז להציל אותו הוא יפסיק חצי נזק, לא סלקא דעתך שנדרוש ממנו לשמטו, כיוון שלא מסיק אדעתיה לשמטו מרוב בהילות.

ולמסקנת הגמ', אע"פ כן בשור תם אמרינן הוה ליה לשמטו ואם לא עשה כן אלא דחף אותו ומת - חייב.

נושא ב - הברייתא המובאת לאחר מכן בגמ': "הממלא חצר חברו כדי יין וכדי שמן, בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס". ושאלו שם התוס' בד"ה "משבר ויוצא", מדוע שלא נחייב את בעל החצר לסדר את הכדים זה על זה ולא נתיר לו לשוברם, כשם שאמרנו בשור לעיל: "שהיה לו לשמטו". על כך ענו התוס', כיוון שבשור אין טירחה יתירה בשמיטה יותר מאשר בדחיפה, לכן אמרינן שהיה לו לשמטו ולא לדחפו. אבל בחצר כיוון שיש טירחה בסידור הכדים זה על זה, לא הטריחוהו לסדרם זה על זה והתירו לו לשבור חלק מהם.

העולה מנושא זה הוא, שאם אדם פלש שלא ברשות לשטח חברו, כמו במקרה של הברייתא, שאדם נכנס לחצר חברו ומילא אותה בכדי יין או בכדי שמן, ועל ידי כך חסם את המעבר בפני בעל הבית, רשאי בעל הבית לשבור את כדי הפולש ולפלוס לו מעבר נוח מביתו לרחוב הסמוך, וכן מעבר כניסה מהרחוב לביתו. ומשמע מדברי התוס' שהבאנו לעיל, שדווקא אם יש טירחה יתירה לסדר את הכדים זה על זה, לא הטריחוהו לסדרם ומותר לו לשבור חלק מהם כדי לפלוס לו מעבר. אבל אם אין טירחה יתירה בסידור הכדים זה על זה, אינו רשאי לשבור ולהזיק את כדי הפולש, אע"פ שהפולש לא קיבל רשות מבעל הבית להשתמש בחצירו, כוון שבעל החצר לא דרש מבעל הכדים להוציאם.

כ"כ, אם בעל החצר יכול לפלס לו מעבר בין הכדים בקלות מבלי לפגוע בכדי חבירו, ואע"פ כן הזיק וחיבל בהם, בעל החצר חייב יהיה לפצות את בעל הכדים על הנזק שגרם לו. וכפי שגם נוכחנו לראות בנושא הקודם בשור שעלה על גבי חבירו להורגו. אם בעל השור התחתון יכול לשמוט את שורו שלא יפגע, אבל הוא לא עשה כן, אלא דחף את השור העליון ומת השור העליון, בעל השור התחתון חייב, אע"פ שהוא נקט בפעולת הגנה על רכושו ששורו לא יפגע, אע"פ כן, אם ניתן למזער את הנזק שעלול להגרם לחבירו, חייב לעשות זאת.

- 2 -

ומכאן קצרה הדרך לאירועים אקטואליים מחיי היום יום, נציג כמה מהם.
א. למשפחת עזריאלי חנייה פרטית ליד ביתם. בבוקר אחד כאשר מר עזריאלי בא להתניע את רכבו, הבחין במכונית פרטית החונה בפתח החנייה שלו וחוסמת חלק מן היציאה. לאחר שלא הצליח לאתר את בעל הרכב החונה, ניסה לצאת עם רכבו בזהירות מירבית בחלק מן היציאה הפנוי. למרות הזהירות שבה הוא נקט, רכבו השתפשף עם הרכב החונה ונגרם נזק גם לרכב החונה וגם לרכבו של מר עזריאלי.

בעל הרכב החונה דרש ממר עזריאלי לפצות אותו על הנזק שגרם לו. ומאידך מר עזריאלי דרש מבעל הרכב החונה לפצות אותו על הנזק שנגרם לו, כתוצאה מחסימת החנייה הפרטית שלו ע"י רכבו של החונה שמנע ממנו יציאה חופשית.

לצערנו, בעיות מן הסוג הזה שכיחות גם בחנייה ציבורית או במקומות האסורים לחנייה, כאשר בעל הרכב החונה מונע מאחרים להשתמש בחנייה הציבורית או לצאת ממנה, בגלל שלא החנה את רכבו בצורה נכונה כמקובל, ובכך אילץ את המשתמשים בחנייה הציבורית לפגוע ברכבו, למרות שנקטו בכל אמצעי הזהירות.

עכ"פ, מסוגייתנו למדנו שאם אדם פלש לחצר חבירו שלא ברשותו ומילא את החצר כדים, ובכך מנע מעבר חופשי מבעל החצר, בעל הבית "משבר ויוצא, משבר ונכנס", כדי לפלס לעצמו דרך מעבר, והרי זה בדיוק האירוע שלנו. מאידך, אין בעל הרכב החוסם חייב לפצות את בעל החנייה על הנזק שנגרם לרכבו כשבעל החנייה ניסה לפלס לו מעבר למכוניתו, מאחר שבעל החנייה הוא שהזיק לעצמו ולא החוסם פגע בו, אע"פ שהוא חסם את המעבר שלא כדין.

כ"כ למדנו שאם מר עזריאלי לא נקט בזהירות הדרושה ביציאתו מן החנייה ופגע ברכבו של החונה, ואילו היה נוקט בזהירות ראויה לא היה נפגע רכבו של החונה, חייב לפצות את החונה על הנזק שגרם לו, אע"פ שהחונה חנה שלא כדין.

את זאת אנו לומדים מסוגיית הגמ': "שור שעלה ע"ג חבירו להורגו". שם ראינו שאם בעל השור התחתון יכול היה לשמוט את שורו מבלי לפגוע בשור חבירו, אך הוא העדיף לדחוף את השור העליון ולא לשמוט את שורו, בעל התחתון חייב לפצות את בעל השור העליון על הנזק שגרם לו, אע"פ שמטרתו הייתה להציל את ממונו שלא יזק, עם זאת עליו לנקוט באמצעים כאלה שלא יגרם נזק לשור חבירו, אלא א"כ אין לו אפשרות אחרת אז אין אנו מחייבים אותו.

עלי להדגיש בהמשך למאמר הקודם, שאין הכוונה בדרך זו לפסוק הלכה, ואף אין המטרה בהוראת גמרא לפסוק הלכה מתוך הסוגיה התלמודית, אלא להפוך את המקרה הנידון בגמרא, שלא תמיד מדבר אל לבו של התלמיד, למקרה אקטואלי לחיי היום יום. מתוך תקווה שאם התלמיד ימצא את הזיקה והקשר בין "ממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן", לבין מי שהחנה רכבו בחנייה של חבירו. או בין "שור שעלה ע"ג חבירו" לבין מפלס דרך לרכבו ופגע ברכב חבירו שחסם אותו, ימצא עניין בסוגיה התלמודית, יתחבר אל הגמרא. יוסר המבדיל והמפריד בין הלומד ובין דף הגמ' והאהבה ללימוד תורה תיכנס ללבו.

מן הסתם שאלות נוספות יעלו לדיון בניתוח אירוע זה. כגון, האם מותר למר עזריאלי לנקוט באמצעי ענישה כנגד הרכב החונה בשטח החנייה שלו, כמו הוצאת אויר מן הגלגלים, או פיזור מסמרים וכדו'. חלק מן השאלות בוודאי יתלבנו במהלך לימוד הסוגיה עם מפרשיה, וחלק אחר יתכן ותהיה לו זיקה לסוגיות אחרות שכבר נלמדו או שעדיין לא נלמדו, ואז מחובתו של הרי"מ להפנות את תשומת הלב של תלמידיו לסוגיות הרלבנטיות ולמפרשים השונים, כדי שילבנו שאלות אלה, תוך מתן מקורות להרחבה ולהעמקה. למשל, אם בעל הרכב שחנה בחנייתו של מר עזריאלי יטען שהוא פטור על הנזק שנגרם למכוניתו של מר עזריאלי מהרכב החונה שלו, מפני שהרכב החונה דינו כבור המזיק, ובור פטור על נזקי כלים הרי שמחובתו של הרי"מ להפנות את תלמידיו לסוגיית הגמ' בדף ה', ע"ב העוסקת בנושא זה, ולקיים דיון על מעמדה של מכונית שדינה כבור ברה"ר, ובור פטור על נזקי כלים.

- 7 -

אירוע נוסף התואם סוגיה זו, נציע מתוך מעשה שהיה באחד ממוסדות החינוך בכיתה י"ב, ומעשה שהיה כך היה. עם צלצול היציאה להפסקה, החלו תלמידי הכיתה לצאת מהכיתה. ירון שהגיע סמוך לפתח היציאה מהכיתה, הרגיש שאחת מעדשות המגע שלו נפלה בסמוך לפתח היציאה. ירון עצר את תנועת היוצאים מן הכיתה, כדי לחפש את העדשה שנפלה לו, וביקש בכל לשון של

בקשה שלא ידרכו בסמוך למקום נפילתה של העדשה כדי לאפשר לו למצוא אותה.

כל תלמידי הכיתה נענו לבקשתו והמתינו במקומם. גלעד סירב להמתין במקומו וצעד לעבר היציאה מן הכיתה תוך כדי שהוא דורך ללא כוונה על העדשה ושבר אותה, למרות שיכל לעבור מן הצד בקלות.

ירון דרש מגלעד לשלם לו עבור העדשה ששבר לו. מאידך, גלעד טען לעומתו שהוא לא שבר אותה בכוונה, מה עוד שאין רשות לירון למנוע מעבר חופשי ביציאה מן הכיתה, מאחר שזה מעבר השייך לכולם, ואין רשות לאיש לחסום את רשות הרבים.

גם אירוע זה מתקשר לאותן סוגיות שלמדנו זה עתה ביחידת לימוד זו. מהברייתא "שור שעלה ע"ג חבירו להורגו ובא בעל התחתון ושמט את שלו ונפל עליון ומת פטור. דחפו לעליון ומת חייב", אנו למדים, שאע"פ שבעל השור התחתון בא להציל את ממונו שלא יוזק ע"י השור העליון של חבירו שבא להורגו, עליו לנקוט באמצעי זהירות מקסימלים ששור חבירו לא יפגע או לפחות שהפגיעה בו תהיה מינימלית, למרות זכותו האלמנטרית להגן על רכושו שלא ינוק. ולכן אם בעל השור התחתון יכול היה לשמוט את שורו שלו מהשור העליון של חבירו שעלה עליו כדי להורגו, ועל ידי השמטת התחתון, השור העליון לא יפגע או שהנזק שיגרם לו, יהיה מועט ביותר, אך בעל השור התחתון העדיף לדחוף את השור העליון כדי להציל את שורו התחתון, והשור העליון מת, הרי הוא חייב לפצות את בעל השור העליון על הנזק שגרם לו.

קל וחומר באירוע שלנו שבו ירון אינו אשם כלל שהעדשה שלו נפלה בסמוך לפתח היציאה מן הכיתה, שדינו אמנם כדין רשות הרבים, אבל אם גלעד היה נוהג כיתר חבריו וממתין במקומו שתיים-שלוש דקות עד שהעדשה תימצא, או שהיה עובר בזהירות מן הצד, ומאפשר לירון לחפש את העדשה, הרי שלא היה נגרם לירון נזק כלל, אך גלעד לא נקט אפילו בצעדי זהירות מינימלים, והעדיף לצאת מפתח היציאה של הכיתה, למרות שירון ביקש לא לעבור במקום זה, כוון שהעדשה עלולה להשבר, הרי שעל פי דין גלעד יהיה חייב לפצות את ירון על הנזק שגרם לו.

מהברייתא האחרת שלמדנו בסוגייה גם ניתן להסיק מסקנה זו ביתר שאת. מהברייתא: "הממלא חצר חבירו כדי יין וכדי שמן, בעל החצר משבר ויוצא משבר ונכנס", אנו למדים אמנם שרשאי בעל החצר לפלס לו דרך יציאה ודרך כניסה, אף אם ע"י זה הוא יצטרך לפגוע ברכושו של הפולש, אבל כל זה מותנה בכך, שאין לו אפשרות אחרת כיצד לפלס לו דרך יציאה וכניסה מבלי שיצטרך לטרוח טרחה יתירה. אבל אם יכול לפלס לעצמו מעבר מן הצד, מבלי שיזדקק לשבור את כדי חבירו, הרי שהוא חייב לעשות זאת. וכפי שעולה בבירור מדברי התוס'

שם בד"ה "משבר ויוצא", שלא הטריחו את בעל החצר לסדר את הכדים זה על זה כדי לפנות לו מעבר, ולכן התירו לו לשבור חלק מהכדים.

משמע מדברי התוס' שאם אין לו טרחה יתירה באלטרנטיבה האחרת, הרי שאסור לו לשבור את כדי חבירו, אלא לנקוט בדרך שונה. וכך גם עולה מהסוגייה דלעיל, שאם יכול היה לשמוט שורו שלא יפגע מהשור העליון, ולא שטט שורו אלא דחף את העליון, בעל השור התחתון חייב. וכתבו התוס' שם: "היינו דליכא טירחא בשמיטה יותר מבדחיפה".

כלומר, שאם האלטרנטיבה לשמוט את שורו אין בה טירחא יתירא, הרי שהוא חייב לעשות זאת ולא לפגוע בשור חבירו. אי"כ, גם באירוע שלנו, כיוון שגלעד יכול היה לפלס לו מעבר מן הצד, או להמתין לדקות אחדות, אלטרנטיבות אלה אין בהן טירחא יתירה, אך בכל זאת הוא החליט לא להתחשב בבקשה ולעבור מפתח היציאה של הכיתה, הוא חייב לשאת בתוצאות ולפצות את ירון על הנזק שגרם לו.

- ה -

נדגים עתה סוגיה אחרת קלה ופשוטה, שאף ללא הדגמות נוספות, המקרים הנידונים במשנה ובגמרא מעשיים, מציאותיים ומתרחשים כמעט יום יום בחצר בית-הספר ובמגרשי המשחקים בכל מוסד חינוכי. עם זאת, האירועים האקטואליים שנציע להלן, יכניסו את הלומד לרמת דיון אחרת, למבט אחר על הסוגייה, להתעניינות אחרת, ולרמת יישום המתבקשת מכל סוגייה תלמודית. מד עוד, שדווקא בסוגיות קלות, פשוטות ולא מסובכות, ניתנת ההזדמנות לרי"מ ולמורה לגמרא להרחיב את הדיון, גם לנושאים שיש להם זיקה לסוגיה, ופעמים מדובר בנושאים חשובים ביותר ומרכזיים ביותר בחיי התלמיד, אך לא תמיד הסוגיה הקשה מאפשרת סטייה לנושאים נוספים, ודווקא הסוגיה הקלה מזמינה את המורה לעשות זאת וכפי שנדגים להלן.

הסוגיה היא במס' בבא קמא דף לב, ע"א מהמשנה: "שנים שהיו מהלכין..." עד המשנה הבאה בע"ב.

המשניות הקודמות וסוגיות הגמי' בעקבותיהן נידונו רבות במאמרים קודמים. הסוגיה: "זה בא בחביתו וזה בא בקורתו..." כוללת כללי זהירות בנסיעה של מכוניות על הכביש, ואף מעוגנים כיום בחוקי התנועה. "היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון, נשברה חבית בקורה - פטור בעל הקורה". זהו המקרה הקלאסי שמכוניות נוסעות על הכביש אחת אחרי השנייה, אם הנוסע האחרון הגביר את המהירות ומכוניתו נפגעה מהמכונית הנוסעת לפניו, בעל

המכונית הנוסעת ראשון פטור על הנזק של המכונית שלאחריו, כיוון שחובת הזהירות מוטלת על הנוסע האחרון. "ואם עמד בעל קורה - חייב", אבל אם הנוסע הראשון ביצע עצירת פתאום, הוא נושא באחריות וחייב לשלם לבעל המכונית הנוסעת אחריו ולפצות אותו על הנזק שגרם לו.

"ואם אמר לבעל הבית, עמוד - פטור". כלומר, אם בעל המכונית הנוסעת קדימה, אותה באמצעות אורות איתות שהוא מאיט את נסיעתו או שהוא הולך לבצע עצירה, והנוסע שאחריו לא התחשב באיתות זה, והמשיך לנסוע במהירות רגילה ולא האיט את נסיעתו, ומכוניתו נפגעה מהמכונית של הנוסע לפניו, הרי שבעל המכונית הראשונה פטור על הנזקים שנגרמו לנוסע אחריו.

באחד המאמרים אף ציינו שיש לקיים דיון עם תלמידים על המעמד ההלכתי של המראות המשקפות את התנועה בכביש גם בפני הנהג הנוסע ראשון, האם בגלל זה חלק מהאחריות מוטלת אף עליו, או שמא כל האחריות על הנוסע האחרון, ועל כן לא נאריך בנושא זה.

הסוגיה שלנו עוסקת בשני אנשים שהיו הולכים זה כנגד זה ברשות הרבים או ששניהם רצים והזיקו זה מזה או הזיקו זה את זה, כיוון ששניהם נושאים באותה מידה של אחריות - שניהם פטורים. אבל אם היה אחד רץ ואחד מהלך. במקרה זה, כל האחריות מוטלת על זה שרץ כיוון שהוא שינה מן הרגילות. ע"פ הסבר הגמ' בסוגייה, יש להבחין בין מי שרץ לעסקיו כהרגלו, לבין מי שרץ ברשות חכמים, כגון הרץ בערב שבת לצורך הכנת צרכי שבת, או שרץ כדי לסיים את עסקיו במהירות לפני כניסת השבת. ריצה זו - ברשות היא, ולכן אם היה אחד רץ ברשות ואחד מהלך והזיקו זה מזה - פטורים, אבל אם היה אחד רץ שלא ברשות ואחד מהלך והזיקו זה מזה, הרץ חייב כיוון שהוא שינה.

ומכאן למעשה שהיה. המורה "נתן" עבד בכמה מוסדות חינוך כמורה לפרנסתו. מיד לאחר העבודה במוסד אחד, נסע ללמד במוסד אחר. פעם אחת, סיים את עבודתו באיחור מסיבה בלתי צפויה, ומיהר להגיע למוסד האחר. בגלל לחץ הזמן נהג במהירות מופרזת וסטה מנתיב התנועה שבו נסע לנתיב הנגדי. הנהג - יורם שבא מולו חש בסכנה המתקרבת ממכוניתו של נתן שסטה לנתיב שלו, בלית ברירה החליט לסטות עם רכבו לשולי הכביש, כדי לברוח מהסכנה המתקרבת אליו. אך דא עקא, בשולי הכביש חנה רכב. בפני יורם לא נותרה ברירה אחרת אלא לסטות לשולי הכביש, ותוך כדי פנייתו פגע ברכב החונה אשר התדרדר לתהום ונפגע, וגם הרכב שלו ניזוק מעוצמת ההתנגשות.

כמובן שהשאלה העומדת בפנינו היא, מי צריך לשאת בהוצאות של הנזק שנגרם לרכב החונה, האם יורם שפגע בפועל ברכב החונה ודירדר אותו לתהום, או נתן שנסע במהירות מופרזת בנתיב הנגדי ואילץ את יורם לרדת לשולי הכביש

ולפגוע ברכב החונה. כ"כ, האם נחייב את נתן לפצות את יורם על הנזק שנגרם למכוניתו.

- 1 -

אין ספק שיורם שנסע בנתיב שלו הוא המהלך, ואילו נתן שנסע במהירות מופרזת וסטה לנתיב הנגדי הוא הרץ שלא ברשות. כ"כ, ברור לנו בוודאות גמורה, שאילו יורם לא היה סוטה לשולי הכביש, נתן היה מתנגש בו חזיתית, והתאונה יכולה הייתה להסתיים לא רק בפגיעה ברכוש אלא גם בפגיעה בנפש. ואילו יורם אכן היה נשאר בנתיב שלו ונתן היה מתנגש בו, ברור הדבר שנתן ישא בכל ההוצאות כדין אדם המזיק, אע"פ שעוצמת ההתנגשות היא תוצאה של מהירות התנועה של הרכבים זה מול זה, והרי גם רכבו של יורם היה בתנועה, ואילו לא היה בתנועה יתכן שהנזק שהיה נגרם ע"י נתן היה קטן. אע"פ כן, האחריות כולה מוטלת על נתן ולא על יורם.

מאחר שיורם נסע כדרכו כחוק בנתיב המיועד לכיוון הנסיעה שלו, ואילו נתן שנסע במהירות מופרזת וסטה לנתיב לא לו, צריך היה להביא בחשבון, שהרכב שבא מולו נמצא בתנועה ושרשרת הרכבים הבאים מולו נמצאים כולם בתנועה, ואין באפשרותם להאיט את מהירות הנסיעה. הרי שעוצמת ההתנגשות בינו לבין הרכב הבא מולו תהיה חזקה, כיוון ששני הרכבים נמצאים בתנועה בכיוונים נגדיים, ולכן האחריות כולה מוטלת על נתן.

דבר זה נלמד מהסוגייה הקודמת שהזכרנו לעיל "זה בא בחביתו וזה בא בקורתו. נשברה כדו של זה בקורתו של זה - פטור. שלזה רשות להלך ולזה רשות להלך". ובגמרא שם מייחסים את הנזק לשניהם. וכדברי הגמרא: "תרוייהו כהדדי נינהו" [רש"י - שנייהו שוין נשצירתן שאף בעל חבית סייע נשצירתה]. ואף התוסי' שם דף לב, ע"א בד"ה "תרוייהו כי הדדי נינהו", כתבו כדברי רש"י. וז"ל התוסי': "שאף בעל החבית מסייע בשבירתה שבדרך הילוכו הטיח חביתו בקורת חבירו". והתוסי' הקשו שם: "וא"ת ואם כן למה לי שלזה רשות להלך, אפילו אין רשות לא לזה ולא לזה פטור בעל הקורה מטעם זה". ומתרץ התוסי' שם בתירוץ ראשון: "וי"ל דבא למעוטי אם היה בעל קורה רץ ובעל חבית מהלך, אע"פ שבעל חבית עצמו הטיח החבית אע"פ דפטר במתניתין אחד רץ ואחד מהלך, היינו משום דקסבר שיש לו לרוץ ברה"ר, אבל כשנושא קורה על כתיפו אין לו רשות לרוץ".

העולה מדברי התוסי', כיוון שבעל החבית רשאי ללכת ברה"ר עם החבית שלו, ואילו בעל הקורה אינו רשאי לרוץ עם קורתו, עליו להביא בחשבון שבריצתו עלול לפגוע באדם ההולך עם חביתו, ואף שגם בעל החבית בהליכתו

קדימה סייע בשבירת החבית, כיוון שבעל הקורה הוא שרץ שלא כדון, הרי שכל האחריות מוטלת עליו, ורק הוא נחשב לפושע וכל הנזק מתייחס אליו, מאחר שעליו להביא בחשבון גם מהירות הליכתו של הבא מולו.

גם במקרה שלנו יורם שנסע בנתיב הנכון לכיוון הנסיעה שלו, הרי הוא כאותו בעל חבית ההולך עם חביתו ברה"ר. ואילו נתן שסטה לנתיב הנגדי הרי הוא כאותו בעל קורה שרץ ברה"ר, ועל כן הוא האחראי הבלעדי ועליו לשלם עבור כל הנזק שנגרם הן לרכבו של יורם והן לרכב שחנה בשולי הכביש ונזק לתחום ע"י יורם שלא הייתה לו ברירה ונאלץ לסטות לשולי הכביש. אמנם נתן לא פגע בעצמו באף אחד מכלי הרכב שניזוקו, כך שבפועל לא הוא הזיק, אבל הוא חייב לשאת בתוצאות מעשיו **מדינא דגרמי**, שהרי בנסיעתו המהירה בנתיב הנגדי, לא הותיר כל ברירה ליורם אלא לעשות את מה שעשה, לסטות לשולי הכביש ולפגוע במכונית החונה בשולי הכביש. שהרי אם יורם לא היה מסיט את רכבו לשולי הכביש, חייו היו בסכנה וגם חייו של נתן שנסע מולו היו בסכנה, נמצא שהברירה היחידה שנותרה בפניו היא, או להמשיך בנסיעה בנתיב ולסכן את חייו כמעט בוודאות, או לסטות לשולי הכביש ולפגוע ברכב החונה שיש בזה נזק ממוני ובכך להציל את חייו וחיי נתן שנסע מולו בנתיב הנגדי לנסיעתו, וחיי כל הנוסעים בשני רכבים אלה.

מקרה זה שהמזיק נתן לא עשה מעשה בידיים ומחייבין ליה **מדינא דגרמי**, דומה לדין שדן דין וטעה שחייב מדינא דגרמי. וכמובא במשנה במס' בכורות דף כח, ע"ב: "דן את הדין זיכה את החייב וחייב את הזכאי, טימא את הטהור וטיהר את הטמא, מה שעשה עשוי וישלם מביתו". ובגמ' שם מובא: "לימא תנן סתמא כר' מאיר דדאין דינא דגרמי".

משמע שדן את הדין וטעה חייב מדינא דגרמי. אמנם הגמ' דחתה ואמרה שלא בהכרח המשנה כר' מאיר, שאפשר להעמיד את המשנה ב"נשא ונתן ביד", דהיינו שעשה מעשה בידיים וכדברי הגמ' "אמר רבי אילעא אמר רב כגון שנשא ונתן ביד", אך הדחייה היא שלא בהכרח סתם לן תנא כר' מאיר, שאם נעמיד את המשנה ב"נשא ונתן ביד", הרי שלא עסקינן ב"דינא דגרמי". אבל לר' מאיר ד"דאין דינא דגרמי", דין שטעה בדין וחייב את הזכאי או זיכה את החייב, הדין חייב אע"פ שלא נשא ונתן ביד מדינא דגרמי. וקיי"ל כר' מאיר דדאין דינא דגרמי כמובא במס' ב"ק דף ק, ע"א.

כ"כ, מקרה זה שלא עשה מעשה בידיים דומה לאדם שמסר ממון חבירו לאנס, אע"פ שרק מכוח מלשינותו לאנס, האנס גנב את ממון חבירו, ואילו המוסר עצמו לא עשה מעשה כל שהוא, אע"פ כן נפסק להלכה בש"ע שהמוסר חייב.

ואלו דברי השי"ע חו"מ סימן שפ"ח סעיף ב':

"המוסר ממון בידי אנס בין אנס עכו"ם בין אנס ישראל, חייב לשלם מהיפה שבנכסיו כל מה שלקח האנס. אע"פ שלא נשא המוסר ולא נתן ביד אלא הרגיל בלבד".

כלומר, המוסר נהג במקרה זה כמו מרגל שלא עשה מעשה בידיים אלא דיבר בלבד. וכן ביאר שם הסמ"ע את המילה "הרגיל", "פירוש, דיבר לאנס שממונו של זה במקום פלוני הוא". וכן ביאר שם הש"ך: "כלומר, הראה או דיבר לאנס וגרם שנמסר ממונו של זה ביד האנס". וכן ביאר שם בביאור הגר"א. עכ"פ, יש לחייב את נתן לשאת בנזקים מדינא דגרמי.

- 1 -

במקרה שלנו הייתה חובה על יורם לנהוג כפי שנהג גם מצד "לא תעמוד על דם רעך", שהרי נתן שבא מולו לאחר שסטה לנתיב הנגדי הכניס עצמו לסכנה של התנגשות חזיתית עם הרכב הבא מולו, ובמקרה זה חייב היה יורם לסטות לשולי הכביש כדי להציל גם את עצמו וגם את נתן הנוסע מולו. ואף אם הצלה זו כרוכה בהוצאת כספית, חייב המציל להציל ויתבע את הניצול לשלם עבור ההוצאה הכספית הכרוכה בהצלתו. כן כתב בפירוש הרמ"א בש"ע יו"ד סימן רנ"ב סעיף י"ב:

"הפודה חבירו מן השביה חייב לשלם לו אם אית ליה לשלם, ולא אמרינן דהוא מבריח ארי מנכסי חבירו. וצריך לשלם לו מיד... דבלא זה אין אדם פודה את חבירו".

וכך כתב הסמ"ע על דברי המחבר בש"ע חו"מ סימן תכ"ו סעיף א' וז"ל המחבר: "הרואה את חבירו טובע בים או לסטים באין עליו או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו הוא בעצמו, או שישכור אחרים להציל. ולא הציל. או ששמע עכו"ם או מוסרים מחשבים עליו רעה או טומנים לו פח, ולא גילה אוזן חבירו והודיעו. או שידע בעכו"ם או באנס שהוא בא על חבירו, ויכול לפייסו בגלל חבירו ולהסיר מה שבלבו, ולא פייסו. וכיוצא בדברים אלו, עובר על לא תעמוד על דם רעך".

וכתב על כך הסמ"ע: "שישכור אחרים, דאילו להצילו בגופו מויהשבותו לוי נפקא דאבידת גופו של חבירו צריך להשיב לו, ומילא תעמוד על דם רעך מרבינן אפילו להוציא ממון ע"י שישכור אחרים להצילו צריך".

וכתב הרא"ש והטור בסימן זה וז"ל: "מיהו אם יש לו ממון להציל עצמו חייב לשלם לחבירו, והביא הרא"ש ראיה לדבר". הרי שגם מסיבה זו יהיה חייב נתן

לפצות את יורם על כל הנזקים שגרם לו, מדין השבת אבידה, הן אבידת גופו והן אבידת ממונו. וכמובא בפרק הגוזל ומאכיל דף קטו, ע"א וע"ב:

"זה בא בחביתו של יין וזה בא בכדו של דבש. נסדקה חבית של דבש ושפך זה את יינו והציל את הדבש לתוכו, אין לו אלא שכרו. ואם אמר אציל את שלך ואתה נותן לי דמי שלי, חייב ליתן לו. שטף נהר חמורו וחמורו חבירו, שלו יפה מנה ושל חבירו מאתיים. הניח זה את שלו והציל את של חבירו, אין לו אלא שכרו. ואם אמר לו אני אציל את שלך ואתה נותן לי את שלי, חייב ליתן לו."

וכך פסק המחבר בשי"ע חו"מ סימן רס"ד סעיף ג': "ואם אמר לו אציל את שלך ואתה נותן דמי שלי, או שהתנה כן בפני בית דין חייב ליתן לו דמי שלו". והוסיף שם הרמ"א בהג"ה: "ואם אין הבעלים שם, אע"פ שלא התנה כאילו התנה דמיי".

העולה מכאן, שמי שבא להציל את ממונו של הזולת ששווה סכום רב, אך כדי להציל את ממונו של חבירו, עליו להפסיד את ממונו שלו בסכום קטן כל שהוא, עליו לכתחילה להתנות זאת עם חבירו או להתנות זאת בפני ב"ד, שיפצה אותו עבור ההפסד שיגרם לו, ואם אין אפשרות להתנות עם חבירו, יכול להציל את ממונו חבירו כדי להצילו מנזק גדול, אע"פ שרכושו שלו ניזוק בסכום קטן, וחבירו יהיה חייב לפצות אותו על כך. וכתב ב"נתיבות המשפט" שם שהטעם הוא: "דאמרינן דמסתמא ניחא לחבירו בזה".

לפי זה גם במקרה שלנו, כיוון שלא הייתה לו ליורם כל אפשרות להתנות עם נתן שבא מולו, אבל ברור הדבר שנתן היה מסכים שיגרם נזק לרכושו, ולא שיכנס לספק סכנה, שהרי אם יורם לא היה יורד לשולי הכביש ופוגע במכונית החונה, הייתה מתרחשת תאונה חזיתית, והיו גם פגיעות בנפש, לכן ברור לנו מעל כל ספק שנתן מעדיף שיורם יפגע במכונית החונה, כדי למנוע נזק גדול יותר ברכושו ובנפש.

ועל כן מדין השבת אבידה נהג יורם נכון כפי שנהג, ועל כן נתן צריך לפצות אותו בגין כל הנזקים שנגרמו בגללו. ואע"פ שיורם נהג כפי שנהג כדי למנוע נזק גדול מעצמו, נמצא שבעצם הוא משיב אבידה לעצמו. עם כל זה, כיוון שאם היה נגרם לו נזק גדול יותר, היה על נתן לפצות אותו בסכום הנזק שנגרם לו, נמצא שכאשר הוא הקטין את גודל הנזק שלו, הרי נתן יצטרך לשלם פחות, שהרי נתן בכל מקרה צריך היה לשלם ליורם מדין "דינא דגרמי", ועל כן בזה שמנע מעצמו נזק גדול יותר בזה הוא מקטין את סכום הנזק שנתן צריך לשלם ליורם, נמצא שיורם מחזיר אבידה לנתן ולא רק לעצמו.

- ה -

לאחר שיוורם תבע את נתן לדין תורה ובית הדין חייבו את נתן לשלם עבור כל הנזקים, הן עבור הרכב החונה שנזרק לתהום ע"י יורם, והן עבור רכבו של יורם שנפגע אף הוא קשות, התעורר ויכוח חדש. נתן ביקש לנכות את שווי הרכבים שהפכו עתה לגרוטאות, וישלם רק ההפרש. ואילו יורם ובעל הרכב החונה טענו שהם אינם רוצים להתעסק עם הרכבים שנפגעו והפכו לגרוטאות, והם דורשים מנתן כסף מלא עבור קניית רכב אחר, ושהוא יתעסק עם הגרוטאות.

בינתיים ירדו גשמים עזים, והרכבים שהפכו לגרוטאות ספגו לתוכן מים רבים שחלחלו לתוך כל המערכות ופגעו בחלקים הפנימיים שאף הם יצאו עתה מכלל שימוש. מי יספוג נזקים נוספים אלה. כמובן, שכל אחד מהם מתחמק ומטיל נזקים אלה על זולתו.

נזקים נוספים אלה מזמינים אותנו ללמוד ולעסוק בסוגייה אחרת. סוגיית: "בעלים מטפלים בנבילה". בדף ק, ע"ב על דברי המשנה: "חבתי בתשלומי נזק", דייקה הגמרא "חבתי בנזקו לא קתני [רש"י] - דליהוי משמע שיטלם שור גמור חי וכוא יטול את הנבילה] אלא בתשלומי נזקו [רש"י] - דמשמע השלמה, שיטול נזק את הנבילה וזה משלים לו מה שפחתו מיתה] תנינא להא דת"ר, תשלומי נזק, מלמד שהבעלים מטפלין בנבילה".

כלומר, מי שהרג שורו של חברו, יכול המזיק לקזז את שווייה של הנבילה; ולשלם לניזק את ההפרש בלבד. שאם השור של הניזק שווה 200, והנבילה שווה 50, המזיק ישלם לניזק 150 בלבד והניזק נוטל את הנבילה. זאת דייקה הגמ' מהמילה "תשלומי" שפירושה "השלמה", וכדברי רש"י, הניזק יטול את הנבילה, והמזיק ישלים לו את השאר.

הגמ' בהמשך מביאה שלושה מקורות שמהם אנו לומדים שהבעלים מטפלין בנבילה, ודנה מדוע צריכים שלושה מקורות, ולא די באחד מהם ועושה צריכותא. אח"כ הגמ' שאלה מדוע יש צורך בכלל במקור מן התורה שהנבילה שייכת לניזק, הרי למדנו שהמזיק הבא לשלם במטלטלין ולא בכסף, רשאי לשלם בכל חפץ שהוא ואפילו בסובין. וזאת למדנו מהמילה "ישיב" לרבות שווה כסף ואפילו סובין. לפי זה גם אילו הנבילה הייתה שייכת למזיק, הרי הוא יכול לשלם לניזק במטלטלין כל שהן כולל נבילה זו, שיכול לתת לו אותה בתור פדיון, ולמה אי"כ צריך פסוק מיוחד ללמדנו שהנבילה לניזק. וענתה הגמ' על כך: "לא נצרכא אלא לפחת נבילה".

כלומר, הפסוק שבא ללמד שהניזק מטפל בנבילה בא ללמדנו שפחת נבילה של הניזק. כלומר, יש נפקא מינה אם אני אומר שהנבילה שייכת מלכתחילה למזיק והוא יכול לתת אותה בתור פרעון לניזק, או שאני אומר שמלכתחילה הנבילה שייכת לניזק, והיא לא ניתנת לו בתור פרעון לניזק שנעשה לו, אלא הנבילה נשארת ברשותו של הניזק, ועל המזיק להשלים את מה שהחסיר לניזק. והנפקא מינה אם הנבילה הסריחה ופחתו דמיה משעת מיתתה ועד שעת העמדה לדין. אם הנבילה באה בתור תשלום, הרי שעל המזיק לספוג את פחת הנבילה, כי אנו מעריכים אותה בשעת התשלום כמה היא שווה, ואין עניינינו מה היה שוויה בשעת מיתתה. אבל אם הנבילה שייכת מלכתחילה לניזק, הרי שעל הניזק לספוג את פחת הנבילה, שברשותו נפחתה.

אחי"כ ניסתה הגמי' לומר שמא "פחת נבילה" מחלוקת תנאים, ועל כך הביאה ברייתא שבה חלקו תנא קמא ואבא שאול ודחתה: "לא, דכ"ע דניזק והכא בטורח נבילה קא מיפלגי". כלומר, מחלוקתם היא, על מי מוטלת הטירחה של העלאת הנבילה מהבור, אם שורו של אחד נפל בבור של אחר. האם הטירחה היא על בעל השור כיוון שהנבילה שלו, או שהטירחה היא על בעל הבור כיוון שהוא גרם לניזק זה.

למסקנה, פחת נבילה דניזק כיוון שבעלים מטפלין בנבילה, אבל טורח נבילה על המזיק שגרם לניזק זה. וזו יחידת הגמי' שצריכה להילמד בנושא זה:

חבתי בתשלומי נוקו. חבתי בנזקו לא קתני אלא בתשלומי נוקו, תנינא להא דתנו רבנן: תשלומי נזק - מלמד, שהבעלים מטפלין בנבילה. מנא הני מילי? אמר ר' אמי, דאמר קרא: (ויקרא כ"ד) מכה נפש בהמה ישלמנה, אל תקרי ישלמנה אלא ישלימנה. דב כהנא אמר, מהכא: (שמות כ"ב) אם טרף יטרף יביאהו עד הטרפה לא ישלם, עד טרפה ישלם, טרפה עצמה לא ישלם.

חזקיה אמר, מהכא: (שמות כ"א) והמת יהיה לו, לניזק. וכן תנא דבי חזקיה: והמת יהיה לו, לניזק; אתה אומר: לניזק, או אינו אלא למזיק? אמרת? לא כך היה. מאי לא כך היה? אמר אביי: אי ס"ד נבילה דמזיק הויא, ליכתוב רחמנא שור תחת השור ולישתוק, והמת יהיה לו למה לוי? ש"מ, לניזק.

וצריכא; דאי כתב רחמנא מכה בהמה ישלמנה, משום דלא שכיחא, אבל טרפה דשכיחא - אימא לא, צריכא; ואי אשמועינן טרפה, משום דממילא, אבל מכה בהמה דבידיים - אימא לא. ואי אשמועינן הני תרתי, הא משום דלא שכיחא והא משום דממילא, אבל והמת יהיה דשכיחא ובידיים - אימא לא; ואי אשמועינן המת יהיה לו, משום דממונא קא מזיק, אבל הכא דבגופא מזיק - אימא לא, צריכא.

א"ל רב כהנא לרב: אלא טעמא דכתב רחמנא והמת יהיה לו, הא לאו הכי, הוה אמינא נבילה דמזיק הויא, השתא אי אית ליה לדידיה כמה טריפות יהיב ליה, דאמר מר: (שמות כ"א) ישיב - לרבות שוה כסף ואפילו סובין, דידידה מבעיא? לא נצרכא, אלא לפחת נבילה. לימא, פחת נבילה תנאי היא! דתניא: אם טרוף יטרף יביאהו עד - יביא עדים שנטרפה באונס ופטור.

אבא שאול אומר: יביא עדודה לבי"ד; מאי לאו בהא קמיפלגי, דמר סבר: פחת נבילה דניזק הוי, ומר סבר: דמזיק הווי! לא, דכ"ע דניזק, והכא בטורח נבילה קמיפלגי; והתניא, אחרים אומרים: מניין שעל בעל הבור להעלות שור מבורו? ת"ל: (שמות כ"א) כסף ישיב לבעליו והמת.

אמר ליה אביי לרבא: האי טורח נבילה הי"ד? אילימא דבבירא שויא זוזא ואגודא שויא ארבע, כי טרח בדנפשיה טרח! א"ל: לא צריכא, דבבירא שויא זוזא ואגודא נמי שויא זוזא. ומי איכא כה"ג? אין, דהא אמרי אינשי: כשורא במתא בזוזא כשורא בדברא בזוזא.

וכך כתב הרא"ש על אתר סימן י"א: "והלכתא כאבא שאול דאמר על המזיק מוטל להביא הנבילה מדתנו אחרים כוותיה. ופחת נבילה על הניזק משעה שנודע לו ההיזק ומשנודע לו היה מוטל עליו להשתדל ולהעלותו מן הבור, ושכר העלאה יפרע המזיק".

עכ"פ, מסוגייתנו זו ברור לנו למי שייכות הגרוטאות ומי צריך לשאת בהפסד שנגרם להם מאז שהפכו לגרוטאות ועד לשעת העמדה בדין. כ"כ ברור לנו על מי מוטלת ההוצאה הכרוכה בהעלאת הגרוטאות מן התהום, או הבאתם ממקום הפגיעה למקום מכירת הגרוטאות.

- ט -

מאמר זה הוא מאמר שני בנושא "אקטואליה ורלבנטיות בהוראת גמרא" כל ההדגמות בשני המאמרים התייחסו למסכת ב"ק אשר תילמד בע"ה בשנה"ל התשס"ה בהרבה מן הישיבות התיכונית בארץ. ובכלל, היא המסכת המהווה את השער הראשון לסדר נזיקין, או ל"מסכת נזיקין", שהרי בתחילה נקראו כל שלושת הבבות "מסכת נזיקין", וכדברי הגמ' במס' בבא קמא דף קב, ע"א "כולה נזיקין חדא מסכתא היא". וענייני ממונות ונזיקין שבין אדם לחבירו ושבין היחיד לחברה, תופסים מקום נכבד בחיינו.

ונסיים במה שכל ר"מ ומורה הבא ללמד את מסי בבא קמא צריך לפתוח בו. והוא, מהו המקור מן התורה להנחה המקובלת על כולם שאסור לאדם להזיק לזולת. האם יש איסור מיוחד בתורה שאסור לאדם להזיק לחבירו, או שמא איסור זה כלול בכללם של איסורים אחרים הידועים לנו.

בטור חו"מ סימן שע"ח פותח את "הלכות נזיקין" במשפט: "כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון שלו, אפילו אם אינו נהנה כיוון שמזיקו בין במזיד בין בשוגג חייב לשלם". הרי שהטור השווה את המזיק לגנב ולגזול, כשם שזה אסור כך זה אסור, אך עדיין לא התפרש לנו מהו מקור האיסור.

ב"פרישה" שם על דברי הטור דייק מדברי הטור שתלה איסור מזיק באיסור גזילה וגניבה. שאסור להזיק אף אם ברצונו לשלם את הנזק כשם שאסור לגנוב ולגזול. וז"ל ה"פרישה": "כשם שאסור לגנוב ולגזול וכו', מדתלה איסור הזיק ממון חבירו באיסור דגניבה וגזילה, ולא למדו מאיסור הזיק וחיוב דכתיב גבי נפשו. דהא כתיב בתורה בהדיא חיוב תשלומים דארבעה אבות נזיקין דנזקי ממון הן. וגם נאמר ימכה בהמה ישלמנה, נראה דבא לומר דיש איסור בדבר אפילו אם רוצה לשלם לו הזיקו, כמו שיש איסור בזה בגניבה ובגזילה...".
ננסה עתה לרכז כמה מן המקורות שהובאו במפרשים:

א. העולה מדברי ה"פרישה" שהאיסור להזיק כלול בדיני התשלומין שבתורה. או בפסוק "מכה בהמה ישלמנה", או בדיני תשלומין של ארבעה אבות נזיקין.

ב. יש האומרים שהאיסור להזיק כלול בלאו של "בל תשחית". שאסור לו לאדם להשחית את רכושו או את רכוש חבירו, וכדעתם של הסוברים שאיסור בל תשחית שייך בכל דבר ולא דוקא באילנות פרי. כך כתב בספר "קהילות יעקב" למרן הסטייפלר על מסי בבא קמא סימן א'.

ג. בספר "משך חכמה" לר' מאיר שמחה מדווינסק, על פרשת קדושים בפסוק "לפני עור לא תתן מכשול". כתב שעשיית בור ברשות הרבים אסור מדאורייתא מהפסוק "לפני עור לא תתן מכשול". ועשיית בור ברשותו אסור מהפסוק "ולא תשים דמים בביתך".

ד. בספר "יד רמייה" על מסי בבא בתרא פרק לא יחפור סימן ק"ז כתב מקור הדין הוא מהפסוק "ואהבת לרעך כמוך". כ"כ התייחס שם גם ללאו דלפני עור לא תתן מכשול.

ה. הרא"ש בתשובת הרא"ש כלל ק"ח סימן י' התייחס לפסוק מדברי קבלה: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". וכך כתב שם: "ומרחיק

מנטיעותיו של חבירו ומנירו בכדי שלא יזיק, כי דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. והקפידה תורה שלא יעשה אדם בתוך שלו דבר הגורם היזק לחבירו".

ו. בספר "קהילות יעקב" שם כתב מקור נוסף וז"ל: "ונראה דיסוד האיסור להזיק ממון חבירו נלמד מדין השבת אבידה, שחייבתו תורה להציל ממון חבירו אפילו מהפסד שלא בא על ידו, והזהר בלאו דלא תוכל להתעלם, כל שכן שחייב שלא יזיק בידיים". בהערות כתב שם שכ"כ הרש"ש בכתובות י"ח ובחלקת יואב חו"מ סימן כ'.

ז. מדברי הטור שהבאנו לעיל נראה לכאורה, שיש במזיק גם משום "לא תגזול" שהרי הטור השווה ביניהם וכתב: "כשם שאסור לגנוב ולגזול כך אסור להזיק ממון חבירו". וכפי שעולה גם מפירושו של הפרישה על הטור.

ח. הגר"ח הלוי על הרמב"ם הלכות נזקי ממון כתב שהמקור מן התורה שחייב אדם לשמור על ממונו שלא יזיק הוא מהפסוק "ולא ישמרנו בעליו". ואם אדם מחוייב לשמור על ממונו שלא יזיק, קל וחומר שהאדם עצמו אסור לו להזיק ממון חבירו.

כמוכן שיש נפקותות הלכתיות בין המקורות השונים. מוצע בזה ללמוד בתחילת השנה עם התלמידים סימן א' בספר "קהילות יעקב" על מסכת בבא קמא העוסק בנושא זה.

נסיים בתפילה לקב"ה שנזכה לאהב ולחבב את תורתנו הק' על תלמידנו היקרים בדרך זו ובכל דרך המבוססת על יסודות מ"ח קניינים בהם התורה נקנית המפורטים במסי' אבות פרק ו' משניות ה-ו.